

כאיל תערוה

פנינים על פרשיות השבוע וענינה דיומא

מרבן של ישראל מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א

מספריו הק' ומכתבי תלמידים

גליון 51 עקב תשע"ד

מתורת הפרשה

ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום ההל. (עקב ט, י)

בגמ' גיטין (דף כ"א) מסקינן דחקיקה חשיבא כתיבה, והתוס' (ד"ה למימרא) כתבו דיש להוכיח מהלוחות דכתיב בהו כתיבה בכמה קראי, והיה כתבם חקוק כדכתיב חרות על הלוחות, והכא בהאי קרא כתיב כתובים, הרי דחקיקה חשיבא כתיבה, יעוי"ש.

ויש לכאורה לדקדק עוד מהכא דכתיבה באצבע נמי חשיבא כתיבה, שהרי כתובים באצבע, הרי דגם הכותב באצבעו הוה ליה כתיבה ולא רק כתיבה ע"י קולמוס וכדו' הוא דהוי כתיבה. ומהא דגבי שבת דקיי"ל דאסור לכתוב באצבעו במשקין אין ראייה דהוי כתיבה בהכי, דהתם מדרבנן הוא ולא למימרא דזה נחשב כתיבה, מיהו מהכא לכאורה מוכח כן. ובאבן עזרא מפרש לשון אצבע דהיינו מפורש, מלשון מראה באצבע, ולפי זה ליכא ראייה לדין הנ"ל, דהכא אין משמעותו כביכול אצבעו של הקב"ה אלא לשון מפורש. אלא דיש להקשות על פירושו, דהא קרא מיירי בלוחות הראשונים שנשתברו, וא"כ מה שייך לומר שהוא מפורש, הא בני ישראל כלל לא ראו הכתב, ועוד שהרי פרח הכתוב מעליהם, וצ"ע.

והנה רש"י בתהלים (כ"ט, ז) על הפסוק קול ה' חוצב להבות אש פירש, דהדיבור היה יוצא בלהבת אש מפיו של הקב"ה ונחקק על הלוחות כתבניתם, וכן כתב בתרגום יונתן בפר' מתן תורה.... וא"כ שוב אי אפשר להביא ראייה לענין כתיבה באצבע, שהרי מפיו של הקב"ה היה יוצא (המאור שבתורה עמ' ק"ב).

ונתתי מטר ארצכם בעתה יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך. (עקב יא, יד)

כשהיה רבנו שליט"א בארצה"ב בשנת תשס"ו וביקר בביתו של כ"ק האדמו"ר מסקווירא שליט"א, הקשה רבנו: "הרי שכר מצוה בעולם הזה ליכא, וא"כ איך יכול להיות "ונתתי מטר ארצכם בעתה" כשכר מצוה?"

השיב האדמו"ר שליט"א: השכר הוא רק על ההכנה למצוה.

אבל בתורה זה נזכר אחרי קיום המצוה, כשכר מצוה!! - הוסיף רבנו שליט"א להקשות.

ואמר האדמו"ר שליט"א: הרי סו"ס שכר המצוות פשוט איננו ניתן לתשלום באופן גשמי, לכן בהכרח אין זו אלא מתנת חינוך. ורבנו שליט"א תירץ בשם הגר"א: צדיקים אינם רוצים את כל טובותיו של העוה"ז. את כל שכרן הם רוצים לקבל רק בעולם הבא. לכן אין זו הטבה להם, כל מה שניתן להם כאן. כמו רבי חנינא בן דוסא שרצה רק בקב של חרובין, ומזה בלבד התקיים. ממילא, כל השכר הניתן, איננו שכר להם.

ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאבהה אותו

ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך. (עקב י, יב)

חיזוק למאה ברכות

כתב רבנו בתוך מכתב חיזוק (י"ד סיון תשס"א)... ואשר בנוגע מה שיום רואים שמתרבים הצרות, שאנשים צעירים בעלי משפחות גדולות נעשים ומשאירים אלמנות ויתומים. כמובן אין לנו נביאים שיודעים על מה נעשו, ומה יש לתקן, אבל גם אם אין יודעים, יש לכל הפחות לקבל להטיב מעשיו. וזכות זה אולי ישפיע שפע טוב להכלל ולהפרט, להנצל ולבלום הקיטרוגיא הגדולה של מדת הדין השולטת בעוה"ר.

והיות שמצינו דברים שבאופן יחסי לא קשה לקיים, רק צריך קצת תשומת לב, והם דברים גדולים בחשיבותם, כגון אמירת ק' ברכות בכל יום, אשר מבואר בטור או"ח סי' מ"ו שלפני שדוד המלך תיקן זה היו מתים מאה נפשות בכל יום ולא היו יודעים על מה מתים, עד שחקר והבין ברוח הקודש ותקן להם לישראל מאה ברכות....

עוד כתב רבנו בהסכמה לספר על עניני מאה ברכות: הספר נוטרי ברכה אשר הוא ליקוט [כפי שאמרו לי] ממקומות בס מבואר ענין החשיבות הברכות **בדאי יעורר את האדם, ויתעורר ביראת השי"ת, ואין מה להוסיף**. כ' אדר ב' תשס"ח לפ"ק. א, ל שטיינמן

דיני מאה ברכות

ראוי לחנך הקטנים לקיום מצוות מאה ברכות, ככל מצוות דרבנן. ולא דמיה לק"ש שאין מחוייב כי תלוי בזמן, ואין האב משעבוד להיות עם בנו בזמן זה, אבל מאה ברכות יכול לחנכו במשך כל היום (נוטרי ברכה עמ' לח, וצ"ע באילת השחר כאן, עוד בענינים אלו).

מאה ברכות כשמברך בערבות

ע"פ הנראה מדברי הגרעק"א בכמה דוכתי, כגון בקושינו על התוס' בר"ה דף טז ע"ב (ד"ה ותוקעים) דתמה על דבריהם שכתבו דנחשב זמן מצותו לענין כל זמן שיכול להוציא אחרים, דמה שמוציא אחרים הא אי"ז מצוה ידידה, מוכח דסובר דגדר ערבות הוא שעל ידי ערבות יכול לעשות מצוה או ברכה לחבירו וחשיב מעשה מצוה וברכה. ושמעתי בשם הגאון ר' אהרן לייב שטיינמן שליט"א, דלדברי הגרעק"א אי אפשר לצרף ברכה שביד כדי להוציא את חבירו מדין ערבות למנין מאה ברכות שמחויב אדם לומר בכל יום, כי אינו נעשה מחוייב בדבר. (משברי ים עדלי"ת עמ' ר')

לעילוי נשמת ר' צבי הירש בן יוסף פנחס הלוי ז"ל

ענין בפרשה – ברכת המזון

משיעורי הגאון רבי בן ציון פלמן שליט"א בהלכות ברכות, [נדפסו בספר שיעורי שלמי תודה- הלכות ברכות]

מים שבסעודה אם טעונים ברכה

שמעתי מהגראי"ל שטיינמן שליט"א, דאם קודם הסעודה בירך על אבטיח, וכיוון לפטור תפוא"א מבושלים שחפץ לאכול קודם הסעודה וגם להאבטיח שיאכל בסעודה, די"ל דאף התפוא"א נדפסו בברכה זו נטפלים לסעודה, ונפטרים בברהמ"ז, ולא יברך ברי"נ על התפוא"א שאכל קודם הסעודה, כיון שהברכה קאי גם על מה שאוכל בתוך הסעודה דהיינו האבטיח, אף דלא הוה אותו סוג.

שתיה וכיבוד לאחר הסעודה

הנה בחתונות אצלנו אחר הסעודה מתחילין לרקוד, ואז מסלקין את כל השולחנות, ואח"כ שותים ואוכלים ליפתן וכדו'. **שמעתי מהגראי"ל שטיינמן שליט"א** דטען דבזה הם צריכים לברך לפנייהם ולאחריהם, כיון שכאן יש סילוק השולחן. אך הוסיף דאם על שולחן החתן נשאר פת אולי מהני לכולם, כיון שאם אחד מהם ירצה לאכול פת יפנה לשלחן החתן ויאכל משם פת, ואפשר דבכה"ג מהני שלא יצטרך לברך לפניו ולאחריה וצ"ע. [א"ה, וכ"ה בחליכות שלמה פסח עמוד ש"ו עיי"ש].

קידוש ואכל ואח"כ קידוש לב"ב אי צריך להקדים המוציא

קידוש ואכל, ולאחר מכן מקדש לבני ביתו, אם חפץ לאכול שם, צריך להקדים ברכת המוציא או מזונות קודם ברכת היין. שהרי גם בשבת בעינן לאקדומי במי"מ לבפה"ג, רק שא"א לעשות כן, דאם יברך במי"מ ולא יטעום ואח"כ יקדש ויברך בפה"ג ויטעום יין ויאכל מזונות, הרי ברכת בפה"ג הוי הפסק בין ברכת במי"מ לאכילה, אבל בנדי"ד, שכבר קידש ויכול לאכול, א"כ צריך להקדים המוציא או מזונות קודם ברכת היין, וצ"ע. **והגראי"ל שטיינמן שליט"א** הוסיף להסתפק בדרך מו"מ דגם על השומע, דשמא הכא שמברך תחלה המוציא א"כ אפשר דאף ב"ב שעדיין לא שמעו קידוש, צריכים לצאת תחלה בברכת המוציא שלו, ויטעם הוא, והם לא יאכלו, ומיד אח"כ יקדש ויוציאם בקידוש וישתה יין, ואז יאכלו הם הפת, דמה שיוציאם בקידוש לכאורה לא חשיב הפסק ונמצא דמקדים המוציא לבפה"ג, וצ"ע עכ"ל.

שיעור אכילה לחובת ברהמ"ז מה"ת

כתב בביה"ל סו"ס קפ"ד (בד"ה בזית) בשם הפמ"ג, דבעינן שביעה מפת או מדברים הבאים ללפת את הפת כדגים או סלט, אבל אם שבע מדברים הנאכלים בפני עצמם, כאורז או תפוא"א, ובפת אין בו כדי שביעה אלא בצירוף המאכל האחר, אין זה מצטרף לחיובו מה"ת. ונפק"מ בנסתפק אם בירך דאינו חוזר. מיהו ע"י בבעל המאור בברכות דף מ"א ע"ב, גבי פירות בסעודה שטעונים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם, שכתב הטעם דאינו מברך לאחריהם, לפי שברכת המזון פוטרין דדעתיה דאינש על כל מה דאכל, וכל מה שבה בתוך הסעודה הוא מכלל השביעה דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת, ע"כ. ומבואר שאפילו אם אוכל בפני"ע דברים שאינם באים ללפת את הפת, כגון תאנים וענבים שצריכים ברכה לפנייהם, מ"מ כיון שאוכלם בתוך הסעודה הוי גם זה בכלל השביעה המחייבו בברהמ"ז מה"ת, ודלא כפמ"ג. והנה על הא דלא ראה הפמ"ג את הבעה"מ י"ל דאישתמיט מיניה, אך **הקשה הגראי"ל שטיינמן שליט"א** דמסבירא דברי הפמ"ג תמוהים, דממ"מ אם בושבעת נכלל גם פירות, א"כ אמאי בעינן שביעה מפת גרידא, הא בכלל ושבעת הוא גם שאר דברים, ואם בכלל ושבעת לא כלול שאר דברים א"כ איך ברהמ"ז פוטר פירות שאוכל תוך הסעודה, דהא זה כל הטעם של בעה"מ דלכך ברהמ"ז פוטרין דפירות הוי בכלל ואכלת ושבעת וברכת. ולומר דהטעם שברהמ"ז פוטרין הוא כמו שכתב הבעל המאור בתחילה דדעתיה דאינש על כל מה דאכל, זה אינו, דהא אם אחד יאכל מזונות ופירות ויכוון בבורא נפשות גם על המזונות פשיטא דלא יפטור אף דדעתיה על זה. ובע"כ צ"ל דלמד שבשביל שיחול חובת ברהמ"ז צריך שיהיה שבע דוקא מפת, אלא דאחרי ששבע מפת וכבר חל עליו משום זה חובת ברהמ"ז תו ברהמ"ז פוטר כבר כל שאר האכילות כגון פירות וכדו', אבל אם שבע רק בצירוף הפירות ולא מהפת גרידא אז עדיין לא חל עליו חובת ברהמ"ז.

ספק ברהמ"ז בקטן

נשאלתי באחד שהיה לו בר מצוה במוצש"ק ואכלו בשבת סעודה שלישית ובירכו במוצש"ק ברהמ"ז, והיה עשרה והנער הזה היה עשירי. והשאלה אם הוא מצטרף לזימון, דהנה הרמ"א בסי' קצ"ט ס"י פסק שקטן לא מצטרף לזימון אף מדין חינוך עד שיהיה בן י"ג שנים, והרעק"א מסתפק בקטן שאכל ובירך אם כשהגדיל מחויב שוב לברך מה"ת, דלצד שהמחייב הוא השביעה במעיו, צריך שוב לברך משום שמקודם היה חיובו רק מד"ס, ועתה הוא מה"ת. ומשמע שזה פשוט לרעק"א דאם לא בירך עדיין כשהיה קטן מחויב לברך כשהגדיל. ולכאורה לצד שאינו מחויב מה"ת לברך בכה"ג, ז"א שהמעשה אכילה מחייבת, צ"ע למה יצטרך לברך כשהגדיל, הא כל חיובו בקטנותו היה משום מצות חינוך וכעת שהגדיל פקע ממנו מצות חינוך, וא"כ שיהיה פטור לגמרי מלברך. ובע"כ חזינן דאם היה עליו חיוב קודם לברך משום חינוך, אז אף שנסתלק הסיבה כשהגדיל מ"מ לא פקע ממנו חיובו של ברהמ"ז. ומעתה כ"ז שייך על ברהמ"ז, דשורש חיובו כשהוא קטן היה משום חינוך, אז אמרינן דאף שפקע ממנו מצות חינוך כשהגדיל מ"מ לא פקע חיובו דברהמ"ז שכבר נתחייב, אבל לגבי זימון, הא לצד דאינו מחויב בברהמ"ז מה"ת אלא מדרבנן א"כ צריך להיות שבימון יהיה פטור ולא יצטרף כלל, כיון דאף מדרבנן היה פטור כשהיה קטן, לפמשי"כ הרמ"א שקטן לא מצטרף לזימון אף מדרבנן, וא"כ בנדי"ד צריך להיות תלוי בספיקת הרעק"א אם הקטן שהגדיל יכול להצטרף לזימון או לא. **והגראי"ל שטיינמן שליט"א** טען דנדי"ד לא תליא בספיקת רעק"א, ולכל הצדדים יכול להצטרף לזימון. דהנה הדין בעשרה שמתוכם ז' שאכלו פת וג' שאכלו ירקות, דמצטרפים הג' לשבעה להיות עשרה ומזמנים בהזכרת השם, אלא שאלו שאכלו ירק אינם מזמנים אלא רק מצטרפים לזימון, והמזמן צריך להיות אחד מאוכלי הפת, והנה זה הרי פשוט שאם כולם אכלו ירק שאינם יכולים לזמן, ואעפ"כ מצטרפים האוכלי ירק לעשרה, וחזינן דמי שבמציאות מחויב לברך ברכה אחרונה אף שמצד עצמו אינו יכול לזמן מ"מ מצטרף לזימון, א"כ גם קטן שהגדיל, אף שלא יכול לזמן דברהמ"ז דרבנן וכנ"ל, מ"מ יכול הוא להצטרף לזימון, ודו"ק, אלא דכשהוא קטן אז עליו יש דין שקטן אינו יכול להצטרף לזימון, אולי משום שקטן אינו יכול להצטרף לדבר שבקדושה, אבל כשהגדיל הא כעת הוא כבר גדול, אלא שהוא גדול שבאכילה זו הוא פטור מזימון, אבל מ"מ הוא מחויב בברהמ"ז עכ"פ מדרבנן, וכיון שמחויב בברהמ"ז שפיר יכול הוא להצטרף לזימון, כמו האוכלי ירק שמחויבים בברהמ"ז ולכן יכולים הם להצטרף לזימון, דבשתייהם מחויבים מדרבנן בברהמ"ז ומצטרפים לזימון. אלא לגבי אם הקטן הזה שהגדיל יהיה הוא המזמן, אולי איה"נ שזה תלוי בחקירת הרעק"א אם מחויב הוא בברהמ"ז מדאורייתא או מדרבנן. ודו"ק.

שורש החיוב מעשה אכילה או השביעה

יש להסתפק בקטן שאכל כדי שביעה ואינו יודע אם בירך ברהמ"ז, אם צריך לברך מספק או לא, מי נימא דכיון דכל עיקר חיובו בברהמ"ז הוא מדרבנן א"כ אפילו אכל כדי שביעה ספיקא דרבנן הוא ולקולא, או דכיון ששורש חובת חינוך של קטן במצווה הוא כדי להרגילו במצוות, א"כ משוינן דינו כגדול וחוזר ומברך. ויסוד הספק הוא, אי דין חינוך נאמר רק על עיקר המצווה דברהמ"ז אבל על מאורעות של ספיקות לא נתחדש דין חינוך, או דגם בספיקות פרטיות נתחדש דין חינוך כדי להרגילו במצוות והלכותיה, וצ"ע.

והגרא"ל שטיינמן שליט"א אמר דמסתבר שצריך לברך מספק, דגם על מאורעות של ספיקות נאמר דין חינוך.

נאמנות קטן בספק ברהמ"ז

מי שאכל כדי שביעה ואינו יודע אם בירך ברהמ"ז, דדינו לחזור, וקטן שהיה שם טוען שראהו מברך, צ"ע אי נאמן או לא. ובפשוטו כיון דקטן אינו נאמן בדאורייתא והכא ספק של תורה הוא, א"כ הרי הוא בחזקת חיובו וצריך לחזור ולברך. **אמנם הגרא"ל שטיינמן שליט"א** אמר דלא יחזור, דיש כאן חשש ברכה לבטלה, ויראה לצאת מאחר שלא בירך, או שיאכל עוד כזית. והנה המנהג בישראל מקדמת דנא לשלוח קטן לחכם לשאול על עופות שנתעורר בזה שאלה, אף דהוי ספק בדאורייתא ואיך סומכים על הקטן שאומר שהחכם הכשירו, וחזינו דבכה"ג דהוי רק בירור המציאות שאנן, וה"נ כן. וצ"ע. ועי' בט"ז יור"ד סימן א' ס"ק ט"ו במש"כ ממשמרת הבית וז"ל הקטנים החריפים שלוקחים על ידיהם בשר ויין שפיר דמי דאין עשויים לקלקל להביא מהאיסור ואין זה מדרך עדות אלא חזקה היא עכ"ל. [א"ה וכן פסק הגרש"ז בהליכות שלמה תפלה עמוד ק"ח].

בדין ערבות ברהמ"ז

בעיקר יסוד הגרעק"א דגדול שאכל כזית יכול להוציא למי שאכל כדי שביעה משום דבידו לאכול כדי שביעה ולהתחייב בברהמ"ז ולכך מיקרי בר חיובא, יש להסתפק לפ"ז מה הדין באחד שעדיין לא התפלל אי יכול לקדש קידוש יום למי שכבר התפלל, דהנה בשו"ע סי' רפ"ט ס"א כתב דמותר לשתות מים בבוקר קודם התפלה מפני שעדיין לא חל עליו חובת קידוש, ובמ"ב שם סק"ז ביאר וז"ל, משום דקידוש אין שייך אלא בזמן הסעודה ומשום קודם התפלה לא שייך במים וכדלעיל בסימן פ"ט עכ"ל, וכונתו דקודם התפלה אסור לאכול אבל לשתות מים מותר, אי נימא דאינו יכול להוציא בקידוש, דאינו מיקרי בר חיובא קודם שהתפלל דהא לא חל עליו חובת קידוש, או דנימא לפמ"ש רע"א הנ"ל דסברת בידו עושהו לבר חיובא א"כ ה"נ בידו להתפלל ויחול עליו חובת קידוש ושפיר מיקרי בר חיובא ויכול להוציא את השני שכבר התפלל. **והגרא"ל שטיינמן שליט"א** אמר דאיה"נ דזה דומה למש"כ הרעק"א, ושפיר יכול להוציא את השני. והוסיף דאף בלא סברת רעק"א דבידו שפיר מיקרי בר חיובא, דאין הכוונה בשו"ע שקודם התפלה הוא מופקע מקידוש, אלא שאינו מחויב אז בקידוש משום שאסור לו לאכול ולשתות יין מחמת הדין שאסור לאכול קודם התפלה, ולכך התירו לו לשתות, אבל אינו מופקע מחובת קידוש, ומי שקידש קודם התפלה בדיעבד י"ל דיצא ידי קידוש, ואין צריך לחזור ולקדש אחר התפלה כיון דיצא חובת קידוש, ושפיר מיקרי בר חיובא, דהא הוי זמן שחייבים בקידוש אלא דאינו מחויב לקדש אז משום שתיית יין שאסור לו, וא"כ שפיר יכול לקדש לאחר שכבר התפלל מדין ערבות, והוא לא ישתה היין אלא האחר, ומהני, כדאיתא בסי' קס"ז ס"כ דמותר לברך לאחרים אע"פ שאינו טועם מברכת היין דקידוש, בין של לילה ובין של יום.

כשבידו להתחייב האם מיקרי בר חיובא

הנה הרעק"א בסי' רס"ז דן במי שקיבל שבת מבע"י האם חברו שלא קיבל עליו עדיין שבת יכול להציאו בקידוש, די"ל דלזה שלא קבל דהוא חול אצלו הוי כאינו מחויב בדבר, כההיא דירושלמי הובא בתוס' יבמות דף י"ד דבן עיר אינו יכול להוציא לבן כרך דהוי אינו מחויב בדבר, או דהכא עדיף דבידו להביא עצמו לידי חיוב לקבל עליו שבת, וצ"ע לדינא עכ"ל. ולכאורה צ"ע, דמ"ש מברהמ"ז דשם פשוט לרעק"א דכיון דיכול לאכול הוה בר חיובא וה"נ גבי שבת נימא דזה שלא קבל שבת יכול לקבל שבת ויקרא בר חיובא. ושמעתי ממר"ר הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל לתרץ, דשבת וחול הוה ב' חטיבות, וכשלא קיבל שבת הוא מופקע מדין שבת, ובזה מסתפק רעק"א דאפשר דלא שייך ביה ערבות. וממנן בעל האבי עזרי זצ"ל שמעתי לחלק, דבברכת המזון חסר רק הפעולה של האכילה ובכה"ג אמרינן בידו, אבל בשבת כעת זה לא שבת אצלו וחסר המציאות של שבת ובזה מסתפק הגרעק"א. **ומהגרא"ל שטיינמן שליט"א שמעתי** לחלק, דבידו אמרינן רק כשהשינוי הוא במי שרוצה שיהיה בר חיובא, דאם בידו לעשות בו שינוי ועי"ז יעשה לבר חיובא בכה"ג אמרינן בידו, אבל כשהבידו הוא לא בבר חיובא אלא במשהו אחר, שע"י שיעשה שינוי באיזה דבר ממילא יהיה האדם לבר חיובא, בכה"ג מסתפק הגרעק"א אי אמרינן בידו בכדי שהאדם יהיה לבר חיובא, ולכן בברהמ"ז דהבידו הוא באדם שהוא עצמו יהיה בר חיובא, ז"א שבידו לאכול ולעשות לבר חיובא, פשיטא ל"י, אבל בשבת הבידו הוא בדבר אחר דהיינו לשנות את היום ליום השבת, ואין השינוי באדם אלא ביום, דהא מי שיקדש בחול לא מהני כי חסר את היום השבת, ואם ישתנה היום ממילא יעשה האדם לבר חיובא, ואין השינוי בבר חיובא, ובזה מסתפק הרעק"א אי כזה בידו עושהו לבר חיובא. ודו"ק. והביא דתוס' בנזיר דף י"ב (ד"ה מ"ט) כ"י על הא דאמרו שקמח אינה חייבת בחלה אלא רק אחר שנעשתה עיסה אבל קודם לכן אין זה חפצא החייבת בחלה, דמ"מ אפשר לעשות חלה מעיסה על קמח לכשיהיה נילוש, וליכא חסרון דבשלב"ל, דכיון דבידו ללוש ולגלגל העיסה קרוי שפיר בא לעולם כיון שבידה לעשות, ע"ש, ושם ג"כ א"ש, דשם אין זה נידון אם הגברא מיקרי בר חיובא אלא אם החפצא הזו הקמח מיקרי מחויבת בחלה, ובחפצא שפיר יש בידו, דבידו שיעשה הקמח לעיסה, ולכך מיקרי הקמח בר חיובא לגבי שלא יהיה בה חסרון דבשלב"ל.

דין המקיא לענין ברהמ"ז

הנה הברכ"י הביא סברא, דאם הקיא מאכלו חסר בכדי שביעה, דמבטל השביעה כיון שמעכשיו אינו שבע ע"י אכילה זו, ואינו חייב מה"ת, אבל כתב שאין זה מוכח, דכיון שכבר הרגיש שביעה באכילתו ונתחייב מה"ת אין חיובו נפקע ע"י, ורק משום דהוי כנתעכל המזון במעיו לא יברך, ע"ש. וא"כ בניד"ד אם הוא מסופק אם נשאר עדיין ממאכלו במעיו, הוי כספק אם נתעכל המזון וספיקא דאורייתא לחומרא. **והגרא"ל שטיינמן שליט"א** הסכים לסברא זו דהוי כספק אם נתעכל המזון, ומ"מ למעשה אמר שטוב שייצא מאחר או יאכל עוד כזית ויברך ברהמ"ז. [א"ה, ומצאתי שנחלקו הפוסקים בהדיא בדין זה, דעת הקול אליהו ח"א סי' י' שצריך לברך מהטעם הנ"ל שנשאר משהו במעיו, ודעת האמרי בינה או"ח סי' ט"ו שאין צריך לחזור ולברך].

נטילת ידים לפת פחות מכביצה

כתב הגר"ש ברזם זצ"ל, דמי שיש לפניו כמה חתיכות פת שכ"א בפני"ע הוא פחות מכביצה דאין צריך נט"י בברכה ואפילו שאוכל את כולם וביחד הוי כביצה מ"מ מסתכלים על מה שלפניו, וכיון שלפניו יש חתיכות שכ"א הוא פחות מכביצה אין צריך נט"י כיון דשום חתיכה לא מקבלת טומאה מאחר דהוי פחות מכביצה. **ושמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א** דלכאורה ז"א, דלדבריו יצא שמי שיש לפניו פת גדולה שהוא יותר מכביצה והוא אוכל רק כזית מאותו הפת דיצטרך נט"י, כיון דיש לפניו פת המקבל טומאה דהיינו כביצה, אף שאוכל רק כזית, וזה ודאי אינו, אלא בהכרח צ"ל דמסתכלים על כמה שאוכלים, דאם אוכל פחות מכביצה אי"צ נט"י ואם אוכל כביצה אז אף שיש לו כמה חתיכות שכ"א מהם הוא פחות מכביצה צריך נט"י. והטעם, דכיון דבדרך כלל מי שאוכל פת כביצה אז הפת הוא ג"כ חתיכה א' כביצה, משו"ה תיקנו חז"ל נט"י תמיד על מי שאוכל פת כביצה, ואף שבמקרה הזה הוא אוכל שיעור כביצה מכמה חתיכות קטנות מ"מ כבר לא פלוג, וכיון דבדרך כלל כשאוכל פת כביצה הוא מחתיכה אחת משום זה תיקנו, ותו התקנה נעשתה שכל מי שאוכל בשיעור ביצה חייב בנט"י.

יומא דהילולא – רבן של ישראל מרן הגר"ח הלוי סאלאווייציק מבריסק זי"ע נלב"ע כ"א אב תרע"ח

רבנו שליט"א גדל בימי נעוריו בבריסק, והיה משמש בלימוד בהלכה ובהוראה את ש"ב מרן הגאון הגדול רבי שמחה זעליג ריגר זצ"ל שהיה ראש מורי הוראות בדורו וראב"ד דבריסק, ותלמיד מובהק של מרן הגר"ח מבריסק זי"ע מוואלזין, ואחר שעבר מרן הגר"ח לכהן כרבה של בריסק התנה שהגרש"ז יעבור עמו וישא בעול ההוראה. וכך הי' הגרש"ז דבוק בו כל ימי חייו [ולפני פטירתו ביקש הגר"ח שיודיעו את מצבו לחפץ חיים ולהגרש"ז ריגר]. והגרש"ז זצ"ל ראה בש"ב מרן רבנו שליט"א שלגדלות יתעבד, וכפי שכתב בזה ב' מכתבים לאביו של רבנו שישמור על בנו אהרן לייב שהוא עתיד להיות מגדולי הדור [המכתבים נמצאים בארכיון 'גנוי שמואל'] ולכך מסר לרבנו הרבה ענינים שראה ושקיבל ממרן הגר"ח זצ"ל, ואף דברים עמוקים מאוד, וכמו שסיפר רבנו שלהגר"ח כאב שפירסמו קושיא של משכיל אחד על הרמב"ם בהל' קידוש החודש, והקושיא היתה קשה מאוד, ולשם כך עמל מרן הגר"ח הרבה לישיבה, וחיבר מערכה שלקח כ"ב שעות לומר אותה, ומסר אותה להגרש"ז ריגר זצ"ל, והגרש"ז מסר את המערכה לרבנו ע"י שבמסך ששה שבועות מידי יום שישי היה הולך עם רבנו ליד הנהר במשך שעות ואומר לו חלק מהמערכה. [ואמר רבנו בענותנותו שרק ב' הפעמים הראשונות החזיק את החשבון ואח"כ הקשיב מפני הנימוס], וכן עוד מסורות הרבה מסר בידו, והבאנו כאן חלק ממה שהגיע לידנו. ועוד הרבה ענינים אי"ה עומדים להתפרסם בספר החשוב 'אעלה בתמי'.

גדלות הגר"ח

רבו של הגר"ח

בסלוצק הי' יהודי בשם ר' מנדל, ת"ח ועניו גדול, שהיה אומר שיעור לבע"ב, ומרן הגר"ח בעל 'בית הלוי' שהכירו שהוא ת"ח גדול צוה לבנו הגר"ח, שהיה בחור, שילך לשמוע את השיעור אצלו, והצטרפו אליו עוד כמה חברים, וגם הרוגוטשובער הצטרף [הרוגוטשובער הי' צעיר מהגר"ח בחמש שנים] ובתקופה הראשונה הוא היה אומר את השיעור לבעה"ב אבל הם לא הבינו כלום מה שהוא אומר, ולאחר שרבי חיים וחבריו התחילו להתוכח עמו רווחא שמעתתא, אבל הבעלי בתים לא ראו את זה בעין יפה, וביקשו לסלקם בטענה שהם הרי מפריעים לרבים בשיעור, והוא לא הסכים, ואמר הגר"ח שממנו קיבל את דרך הלימוד, וא"כ כל מה שאנו לומדים כיום הוא מהגאון רבי מנדל הלו. [ביאורי רבנו לאגרת הגר"א, וראה במכתב דלהלן] והוסיף רבנו בהזדמנות אחרת ואמר שאכן רואים בכמה מקומות שהרוגוטשובער והגר"ח הולכים בסוגיא באותו דרך (אבי הישיבות עמ' 471) והתבטא רבנו כי ר' חיים הוא הרבי של עולם התורה.

עמילות בתורה

שח רבנו: הגרש"ז ריגר זצ"ל הדיין דבריסק אמר לי: הרבה גאונים ראיתי, הרבה מתמידים ראיתי, אבל עמל התורה כמו של הגר"ח עדיין לא ראיתי, יש כאלו שרואים בספר של הגר"ח את כח הגאונות והכשרון. אבל צריך לדעת שהגר"ח היה אצלו העמל התורה המעלה הכי גדולה. הג"ר שמחה זליג אמר על העמל התורה של הגר"ח שאין בדומה לו, וסיפר לי שפעם אחת הגר"ח לא הרגיש בטוב והיו לו כאבי ראש חזקים, וקם והלך לדרוש אצל הרופאים מדוע כואב לו הראש, והרופאים בדקו אותו מכף רגל ועד ראש ואף אחד לא מצא שום סיבה לכאבים, עד שלבסוף פרופסור אחד בתוך כדי שיחה עם הגר"ח התברר לו שהגר"ח בשעת לימודו מחזיק את היד על הראש בהתאמצות ולוחץ חזק על הראש, וכפי הנראה מזה נעשה לו הכאב הראש. ובאמת פסק הגר"ח מלעשות כך ופסקו הכאבים. (כ"ת)

[ואמר רבנו- ואני מוסיף, שאילו היה רואה את יגיעת התורה של החזון איש זצ"ל בודאי היה אומר גם עליו כן]

יודע בבא בתרא

סיפר רבנו, שכשהיה ר' חיים בפרקי שידוכין [בגיל י"ח], אמר עליו אביו הבית הלוי "מיין חיים קען בבא בתרא..." [פי' חיים שלי יודע בבא בתרא]. ואמר רבנו והיום אומרים על כל אחד שידוע חצי ש"ס... (כ"ת)

ראיתו החדה

באחד הימים הגיע אברך לישיבת וואלוזין ובפיו קובלנא על אחד מבני החבורה אשר עשה עוולה נוראה אשר לא כדת. האיש לא ידע להצביע על הבחור המסוים, אלא שידע לבטח שהוא מתלמידי הישיבה, רבי חיים ביקש הימנו להמתין קימעה, ובינתיים נכנס אל היכל הישיבה הסוער כמרחק בפלפולי דאורייתא, והחל עובר על פני שורות מאות התלמידים תוך מבט חודר על פניהם. לאחר שעה קלה נעצר ליד מקום מושבו של אחר התלמידים, וכשהוא מחוה עליו באצבעו ומלמל לעצמו זה, ביקש אותו לקום ולצאת עמו אל האיש הממתין בירכתי בית המדרש: תודה על מעשיך - אמר לו ר"ח, ולבחור ההמוס לא נותרה ברירה, והוא נאלץ להודות שאכן הוא עושה העוולה (הרב מבריסק ח"א עמ' 85- מאחורי הפרגוד עמ' 412)

שם מסוה

רבי חיים לא נזקק למשקפיים, אלא שתואר מראה עיניו היה מבהיל, וסיפורי מופת מהלכים אודות כך, ולשם כך שם מסוה על עיניו. (מפי חכ"א בשם רבנו בשם הגרש"ז. בס' הרב מבריסק ח"א עמ' 138)

מספר התיבות

סח רבנו: העיד לי רבי שמחה זעליג הדיין דבריסק, כי היה נוכח כאשר הגר"ח מבריסק קרא מכתב בדף שלם, וכאשר סיים לקרוא אמר לו הגר"ח כך וכך מספר התיבות שבמכתב, הרי לך כשרונות מיוחדים הקיימים בעולמנו בסיעתא דשמיא (מאחורי הפרגוד עמ' 412)

שידוך משמים

סיפר רבנו: הגר"ח נודע כעילוי ופיקח גדול, והנה כשהגיע זמנו להשיא את בתו הציעו לו בחור, וכאשר הגר"ח נפגש עם המדובר- בן תורה ות"ח עצום, דיבר עמו בלימוד ונהנה מאוד, ובאו בברית האירוסין, ביום החופה נודע למרן הגר"ח כי החתן כבד שמיעה. הגר"ח שעד אותו רגע לא ידע מאום, נדהם מאוד, שלא שם לב לכך כלל עד עכשיו. הוא נגש לבתו ואמר לה את העניין, כדי שתדע על כך מראש ושזכותה לחזור בה, ועליה להחליט אם רוצה להנשא לו או לא, כדי שהקידושין לא יהיו קידושי טעות, היא הצטערה מאוד, אבל הסכימה לשידוך כי כבר היה סמוך לחופה.

ועובדה זו היא פלא עצום, איך הגר"ח שכח ההבחנה שלו היה חזק וחד, והוא היה פקח שבפקחים, עילוי אדיר, ושוחח עם החתן בלימוד זמן רב ולא שם לב כלל שהוא כבד שמיעה, אלא שכאשר משמים נגזר שידוך לא עוזר שום דבר והוא יוצא לפועל.

חתן זה של מרן הגר"ח נודע בגאונותו, וכידוע שיסד בוורשה את ישיבת תורת חיים בצוותא עם גיסו מרן הגר"י. ובשנת תרפ"א כשהגר"י נעשה רבה של בריסק נשאר הוא לבדו ראש הישיבה. בישיבתו למדו רבנים רבים, ביניהם האדמו"ר מצאנז - קלויזנבורג, והגה"צ רבי יצחק הוברמן זצ"ל המכונה ה'צדיק מרעננה'. כאשר ראיתי אותו בשנת תרצ"ז, כשהיה כבר כבן ששים, שמיעתו נחלשה יותר והיה קשה לשוחח עמו. (מאחורי הפרגוד עמ' 338)

הליכות הגר"ח

ציצית

הגר"ח בכל השבוע היה הולך בשיעור ציצית הרגיל, אמנם בשבת חשש לשיטת הגר"ח ואלוזין בכתר ראש שצריך ללבוש ט"ק עד ברכיו.

ברכת כהנים

אומרים בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל דבזמן ברכת כהנים הישראלים צריכים לחשוב שהם חפצא דמצוה שהכהנים מקיימים בהם את המצוה לברך אותם (אילת השחר נשא ו, כג)

בורא נפשות

שמעתי שהגר"ח זצ"ל בסוף ימיו הי' נמנע מלאכול דברים שיצטרך לברך עליהם ברכת בורא נפשות, דחשש לדעת הירושלמי שצריכים לחתום, ולא רצה לשנות המנהג שלא לחתום. (ימלא פי תהלתך תפילה עמ' רפ"א)

לא זו כל הסעודה

הגר"מ סוולוצ'יק זצ"ל העיד, שראה בקטנותו (בהיותו פחות מגיל 3) את זקנו הגר"ח שכשהיה אוכל לא היה קם ממקומו כל זמן אכילתו כי חשש לשינוי מקום.

המפיל

הגר"ח והגר"י לא בירכו המפיל מחשש שמא לא ירדמו. (ימלא פי תהלתך – תפילה)

לא מזיז כסא

אמר רבנו: העיד הגרש"ז ריגר על רבנו הגר"ח, שבשבת אם הכסא היה עומד ליד השולחן היה יושב עליו, אבל אם לא היה עומד במקומו והיה צריך להזיזו, לא היה מזיז, וכנראה שחשש משום אוהל, ועל פי אמת זה לא אוהל, שהרי לאחרים היה נותן שיזיזו את הכסא, רק לעצמו היה חושש. וכן אומרים שהגר"ח היה משתדל בשבת לצאת ידי כל השיטות, וגם אם היתה שיטה שהוא לא אוהז כך, בכל זאת בשבת הוא רצה להחמיר כל שיטה שיש. (כ"ת)

שמחת "בית השואבה"

שח רבנו: בישיבת תורת חסד דבריסק היתה שמחת "בית השואבה" נפלאה, ולמראה השמחה אמר הגרש"ז ריגר: סבורים אתם כי הנכם יודעים מה זו שמחה, אבל האמת היא שאין לכם מושג כלל וכלל. בשמחת "בית השואבה" בוואליזין נחגגה השמחה ברוב רגש, אך בשעה שהגר"ח והנצי"ב עלו על השולחן ורקדו הרקיעה השמחה לגבהים כאלה, שאין די מלים לתאר ולצייר (הרב מבריסק ח"א עמ' 209)

מטמטם את הלב

שמעתי כי הגר"ח זצ"ל חשש בחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו משום טמטום. ובשאר איסורים דרבנן אולי הי' דעתו דאין טמטום, רק בזה דחששו חז"ל שמא חלב העכו"ם מבהמה טמאה נקט הגר"ח דחשבוהו כחלב בהמה טמאה. (אילת השחר זבחים ס, ב)

הכ"מ

שמעתי שהגר"ח מבריסק זצ"ל לא הי' כותב בחתימתו בן הגר"י, משום שבתוך שנה ראשונה לפטירת אביו לא רצה לכתוב הכ"מ, דזה כקללה על האדם, ואע"פ שאם מזכירו צ"ל כך מ"מ אין חייב להזכיר את אביו, וכיון שבשנה ראשונה לא חתם את שם אביו כך גם אח"כ לא הזכירו, אמנם י"א שכן חתם, ואולי אח"כ חזר בו. (אילת השחר מקץ מב, לו)

כיבוד אב

ואמר רבנו, האנשים הגדולים זכו בגלל הכיבוד אב המיוחד להם וכגון הגר"ח מבריסק א"א לתאר את גודל כיבודו לאביו. (אילת השחר יתרו כ, יב)

סנדקאות

שמעתי שהגר"ח מבריסק זצ"ל לא רצה לקבל סנדקאות בסוף ימיו, כי הי' מעשה שמת התינוק מחמת הברית וחשש שנחשב מצמצם (אילת השחר ויקרא עמ' לד).

וצונו להתנחם

שמעתי שהגר"ח מבריסק זצ"ל כתב במכתב תנחומין "כאשר צונו להתנחם" [א"ה, ונדפס מכתב זה ב"צפונות" ג', שכתבו הגר"ח זצ"ל על פטירת הגאון רבי יוסף זכרי' שטרן משאווייל זצ"ל, וז"ל: "יבוא דברי תנחומין, כאשר כן הוא המצוה לקבל תנחומין"]. וכדבריו משמע מדתנן בברכות ט"ז ב' וכשמת טבי עבדו קיבל עליו תנחומין, ולכאורה למה כתוב שהוא קיבל תנחומין ולא כתוב שניחמוהו, אלא משמע שיש מצוה לקבל תנחומין על המת. ובעצם הדברים ילי"ע, דהא טבי הי' עבד, ועי"ש ברשב"א בשם הירושלמי דתלמידו חביב כבנו וכן עבדו המשמשו כרצונו הי' עליו כבנו, ועדיין ק"ק דלא מצינו שקבלו תנחומין שלא על קרובים. והנה אם זה מצוה למה יעקב לא התנחם, דרש"י (פר' וישב) כתב שלא התנחם כי אין אדם מקבל תנחומין על החי, ולכאורה בפסוק כתוב וימאן ומשמע שסירב להתנחם, ולפרש"י הוא לא סירב אלא דכך המציאות שאדם לא מקבל תנחומין על החי. ופי' הטור כתב לפי הפשט לפי שחשב עצמו כפושע במיתתו, ששלחו בדרך יחיד ולמקום ששונאים אותו, וכעין זה פירשו החזקוני והספורנו, ולפי"ז מיושב למה יעקב לא הבין שיוסף חי מזה שאינו מתנחם. ועי' שפ"ח משום שחשב שאינו מתנחם על פשיעתו. וכן מיושב ההערה על השמועה בשם הגר"ח זצ"ל שיש מצוה להתנחם, משום שהצטער על פשיעתו. וכל זה אם נהג דין אבילות. (אילת השחר וישב לו, לה)

לא הכה את בנו

שמעתי שמרן הגר"ח מבריסק לא הכה את בנו מרן הגר"י מבריסק כלל, זולת פעם אחת שקיבל מאביו מכה אחת, וזה הי' בזמן הבר מצוה שלו, שדרש דרשה ובדבריו חלק על סברא של זקנו הגי"ר רפאל שפירא ז"ל, ועי"ז שחלק על הסבא שלו נתן לו מרן הגר"ח מכה, אבל זולת זה הוא לא קיבל מכה, ואעפ"כ הוא יצא טוב, ולא נחשב לחושך שבטו (מתוך שיעורים על אגרת הגר"א).

צורת חינוך

מספרים על הגר"ח מבריסק זצ"ל שראה אחד מנכדיו לוקח בשבת פמוט, והכהו, ואמרו לו הרי הוא קטן בן ב' שנים, ואמר תראה שאח"כ לא ימשיך בזה, וכך הי'. (אילת השחר כי תצא כה, ג)

הדרכות בלימוד

עמילות על השיעור

שמעתי מהגאון רבי שמחה זליג ריגר זצוק"ל הי"ד, שמרן הגר"ח היה עמל שש שעות לפני הכנת שיעור, וכך מידי שיעור. ובטרם מסר את השיעור לבני הישיבה היה מוסר אותו לקבוצת אברכים וביניהם היה רבי שמחה זליג, ורק אח"כ היה מוסר אותו לבני הישיבה. עד כדי כך יש להשקיע בהכנת שיעור, ובוודאי שזה מביא לעמל התורה. ולמדו כל יום דף, ובסוף השיעור אמר הערות.

ללמוד מרב

אומרים שהגאון ר' ברוך בער זצ"ל שאל את הגר"ח מבריסק זצ"ל, למה צריך ללמוד מרב, הרי אפשר ללמוד בספרי הרשב"א ורעק"א וכו'. ואמר לו דבאמת מה שטוב ללמוד אפשר ללמוד מספרים, אבל מה לא טוב ללמוד א"א מספרים, ולזה צריך רב. (אילת השחר קדשים יט, לב)

יודע ש"ס

אומרים בשם מרן הגר"ח מבריסק, שאמר על אחד שסיפרו עליו שהוא יודע ש"ס, ומרן הגר"ח התבטא עליו 'אין זה שהוא לא יודע ש"ס, אלא הוא יודע ש"ס - לא!' - דאס איז ניט נאר עהר קען ניט ש"ס, עהר קען "ש"ס נישט".

שמונה מהלכים

הגרעק"א היה לו שכל הישר! הכל גלאט - חלק. ואומר היה מרן הגר"ח מבריסק זצוק"ל כך, לרבי עקיבא איגר היו שמונה מהלכים בכל סוגיא, ואני מצאתי מהלך אחד מתוך השמונה.... " (פרי חיים)

הלכה למעשה

כבר היה מעשה ברב אחד ששאל את הגר"ח מה יצא לו למעשה מכל הלומדע"ס שעוסק כל היום והגר"ח ענה לו שבלי העיון אי אפשר לפסוק הלכות גם באו"ח ויו"ד, והגר"ח הראה לו כן על ידי ששאל אותו שאלה להלכה שלכאורה נראית פשוטה והקיף אותו בשאלות וראיות להוכיח איך הפסק משתנה מהיפך להיפך ממש עד שהלה לא מצא את ידיו ואת רגליו בבית המדרש. (כ"ת)

הרבה תירוצים

אומרים בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, דכשיש כמה תירוצים על קושיא זה מראה שהתירוצים חלשים, וכשיש תירוץ אחד זה מראה שהתירוץ חזק (אילת השחר ויקהל ל"ה, ל"א).

גוטא קאפ

סיפר רבנו, שאביו של הגר"מ סולובצייק זצ"ל, רבי ישראל גרשון זצ"ל, סיפר לו ששאל את אביו מרן הגר"ח מדוע אין כיום 'א גוטע קאפ' [ראש טוב], והשיב לו הגר"ח, בזמן הזה 'א גוטע קאפ איז דא, אבל 'גריוסע קעפ' איז נישט דא". [יש ראש טוב, אבל אין ראש גדול] (והאיש משה ח"ב עמ' פ"ח)

לא לשאול למה

סיפר רבנו ששמע ממרן הגר"ח זצוק"ל, שכשהיה בחור בישיבת ראדן, נתנו לו ששים רובל כדי שישע לדבר עם רבי חיים בלימוד, והיה ר' חיים אז בלוצאנא. מקום קייט רחוק מבריסק (ליד הים), - וכנראה הרחיק לשם כי לא רצה שיטרידוהו. וכשבא לפני הגר"ח, אמר לו מתחילה קושיא ותירוץ, והסכים לזה הגר"ח, אח"כ התחיל הפנוביז'ר רב לשאול בהאי לישנא: מען דארף פארשטיין "פאר וואס"... ומיד הפסיקו הגר"ח ואמר לו, מען דארף נישט פארשטיין "פאר וואס", נאר "וואס" שטייט, [פ"י לא צריך להבין למה, רק מה כתוב]. ותוך כדי דברו הגיע מברק - טלגרמא שבתו של הגר"ח מקשה לילד, והלך הגר"ח מיד לרכבת ליסוע הביתה.

נמצא שכל הששים רובל שהוציאו בשבילו היה בשביל לשמוע את זה מפי הגר"ח. ואמר הפנוביז'ר רב שמאז נעשה אצלו מהפיכה לגמרי בדרך הלימוד, שהיה רגיל עד אז בכל דבר לעמול להבין פאר וואס, כמו שלמד אצל רבו מרן הגר"ח שקאפ זצוק"ל בטלז. (רשימות הרה"ג ר' חיים אוחנה שליט"א)

לימוד המוסר

הגה"צ ר' איצ'לה בלאזער בא לישיבת וואלזין בזמן הפלומוס על לימוד המוסר, ודרש שמוסר זה רפואה, ותורה זה סגולה, סגולה אם לא עושים במדויק זה לא מועיל, ורפואה, הרופא נותן מינון מיוחד, ואם יקח גם פחות מזה גם מועיל. ולכן אם לומדים תורה אי"ז מספיק ליצר הרע, וכדי לנצל אותו צריך לקחת אותו במילואה. אבל מוסר זה רפואה ומספיק גם קצת. ואמר הגר"ח: אחד אוכל לחם - הלחם מונע אותו מלהיות חולה, אבל אם כבר חולה לא מועיל לחם וצריך רפואה. והתורה זה לחם ומוסר זה תרופה, מי שחולה לוקח תרופות ומי שבריא אוכל לחם, ואנחנו לא חולים. (מזקנים אתבונן ח"ב עמ' 41, ולמעשה נתקבל בעולם הישיבות לימוד המוסר, ואכ"מ)

ספרי הגר"ח

מכתב עוז מרבנו שליט"א לרגל הוצאת הספר שיעורי רבינו חיים הלוי - ירושלים תשנ"ח

יומא טבא לרבנן, היום שאנו זוכים לראות אור חידושי תורה אשר עד עתה היו ספונים, מגאון עוזנו הגה"ח רשכבה"ג רבנו חיים הלוי סאלאוויציק זצוקלה"ה, אשר האיר לנו בדורות האחרונים לטעום טעם בהבנת דברי תורה. ואם כי הדברים נכתבו בתחילת הרבצתו תורה בישיבת וואלאזין, אמנם כפי ששמענו מסר זה אחרי הרבה שנים לבנו הגר"מ זצ"ל להשתמש בהם בהרבצת תורה לתלמידים, ובדואי ישמחו ויתענגו בהם כל לומדי תורה כמו כל דבריו המשמחים לב כנתינתן.

ומבואר בהקדמת הספר חידושי רבנו חיים הלוי עד כמה שטרח ויגע בכל דברי הספר, אמנם זה שלא נכתבו בקשישותי לא הוחלט להדפיס, מ"מ כל מה שיצא מפיו ומפי יאיר לנו בהבנת הענינים בהם הוא עוסק, וגם הם יתבדרו בבי מדרשא וישמחו ויתענגו הלומדים ויטעמו טעם מצוף אמרוי.

ונוכל לומר עלי' מה שכתב הגר"ש קלעפיש מו"ץ דוורשא בהסכמתו על הגהות רעק"א הנדפס על הסי' שער המלך, וז"ל: ארז"ל בראשית רבה פר צ"ז מה דגים הללו גדלים במים כן שירדת טיפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן כך הן ישראל גדלין במים - בתורה כן שהן שומעין דבר חדש מן התורה מקבלין אותו בצמאון כמו שלא שמעו ד"ת מימיהן. זהו דרך כלל, ועל דרך פרט נוכל להמשיל כדברים האלה על גאון עוזנו הרב הגאון הגדול רשכבה"ג רבנו רבי עקיבא איגר זצוק"ל, אשר

שמו הגדול הולך מסוף העולם ועד סופו לתהילה ולתפארת, אשר קנה לו שם טוב ע"י ספריו הרבים הגדולים והעצומים בשו"ת ופסקים וכתבים וחידושים למס' והגהות על ד' חלקי שו"ע, אשר ממי בארו ישאבו כל חכמי דורנו להשקות עדרי צאן קדשים ועל מעינות מי חכמתו יפרו וירבו התלמידים בשקידתם יום יום. עכ"ז אם עוד טיפה אחת יערוף להם ממטר לקחו יקבלו אותה בצמאון וישמחו לקראתה כאילו לא טעמו עוד טעמו הטוב מימיהן ולקח לא שמעו מפיו וכו' עכ"ל. וכל הדברים נוכל לומר גם על רבנו הגר"ח זצוקלה"ה שכל דבריו שותין בצמאון וטועמין טעם חיים, ונקוה שהיות שרצון כל צדיק שידובבו שפתותיו בקבר וגם בזה שפתיו ידובבון ויהי זו לנחת רוח, כיון שעייז יתוסף לימוד וחשקת התורה בישראל, ובודאי גם בזה ישמח צדיק בראותו שזה מוסיף בלימוד התורה. ויהי"ר שהדברים יוסיפו בהבנת ד"ת להגדיל תורה ולהאדירה.

הכו"ח בגילה וברעדה. אהרן יהודה ליב שטינמן. ד' כסלו תשנ"ח לפ"ק. בני ברק יצ"ו

לא מדבר בענינים של אביו

הגר"ח מבריסק זצ"ל לא מדבר בספרו בענינים שכתב עליהם אביו הבית הלוי. והגר"י זצ"ל מביא מדברי אביו הגר"ח ומפרש לפי דבריו. (אילת השחר קדשים יט, ג) [ועי' בספר הזכרון 'זכור לדוד' ח"ב עמ' שכ"ב מה שביאר בזה מרן הגראמ"מ שך זצ"ל]

חלום של הגר"י

סיפר רבנו, ששמע שאחרי שגמר מרן הגר"י זצוק"ל לכתוב את ההקדמה על ספר חידושי רבנו חיים הלוי, באה הרבנית ע"ה בחלום וטענה למה לא הזכירו אותה? ושאלו את מרן הגר"י שמחה זלג זצוק"ל ואמר שהיא צודקת, ואז הוסיפו כמה שורות עליה.

ושאלו את רבנו מה זה מוסיף לה בעולם האמת שבאה עבור זה בחלום, ואמר דמפרסמים עושי מצוה דיש תועלת שילמדו ממעשיהם, [כמ"ש הרשב"א ת' תקפ"א]. (רשימות הרה"ג ר' חיים אוחנה שליט"א)

הדפסת הספר

סיפר רבנו שאת הספר חידושי רבנו חיים הלוי, הדפיסו בבריסק בבנין שהיה שייך למש' נירנברג, ע"י מדפיס ירא שמים גדול כבן פ' בשם ר' אייזיק שוטסקובסקי. [שהוא גם הדפיס את המים טהורים ח"ב שנדפס בהשתדלות חתן הגרש"ז רבי משה ראובן גולבסקי הי"ד], ואת הספר מכרו בתשע וחצי זלאטעס, ולבני הישיבות מכרו בשבע וחצי זלאטעס.

הגר"י זצ"ל סיפר לבן רבנו הגר"מ שליט"א, שבעת הדפסת הספר ח"י רבנו חיים הלוי, אביו הגר"י היה נותן לו לעבור על כל שטיקעל שעומד להדפסה, והיה לומד את זה ביחד עם יבדלחט"א רבנו שליט"א, ולמחרת אמר הגר"י את השטיקעל להגר"י, ולמעשה הצליח לחזור על כל השטיקעל כמו שצריך.

להוציא ספר הערות

בשנים האחרונות עמדו להוציא ס' חידושי רבנו חיים הלוי עם הערות מגדולי ראשי הישיבות, ובקשו מרבנו שליט"א שיצרף את גליונותיו על הספר ח"י רבנו חיים הלוי, לא הסכים רבנו, ואמר שאין זה דרך כבוד להוציא ספר שכולו קושיות והשגות על רבנו חיים. אמנם אחרי שיצא לאור נחה דעתו, שראה דהביאו גם ראיות ואסמכתות לדבריו. (מאחורי הפרגוד)

יומני הגר"ח

שח רבנו שליט"א, שמכיון שהיה חברותא של הגר"י זצ"ל בבריסק זכה ללמוד את הסוגיות כסדר הדף עם יומני הגר"ח - פנקסים בו היו כתובים כל ההערות, שהיה מרן הגר"ח נוהג לרשום כל יום מה שהתחדש לו בקצרה לפי סדר דפי המסכתות. והיו מונחים בבית מרן הגר"י, ו"זה היה עונג ממש" - כלשון רבנו שליט"א. ופעם ציטט רבנו מדברי הגר"ח שראה שם בענין מילה באשה. וכן רבנו רשם לעצמו כמה דברים שראה שם. [וחלק מהיומנים נדפסו בשנים האחרונות בס' מגוני הגר"ח]

פניני הגר"ח

משרותיו שואלים זה לזה

אומרים שהגר"ח מבריסק זצ"ל פירש מה שאומרים בקדושה במוסף משרותיו שואלים זה לזה, אי-ה מקום כבודו, שהמלאכים שואלים ע"י מה יש יותר כבוד ה', האם ע"י השפעת טובה לצדיקים, או ע"י שעושה להם דין, ועונים ברוך כבוד ה' ממקומו, דכבוד ה' שזה בשני הדברים, ואין נ"מ, וכיון שאין נ"מ בין שני הדברים אנחנו מבקשים ממקומו הוא יפן ברחמים, שיתגלה כבודו ע"י הנהגת מידת הרחמים (אילת השחר שמיני י, ג).

אתם פוסחים על שתי הסעיפים

אמר רבנו שהיה נוכח בעת שבא לבקר את הגר"י ביו"ט דסוכות תרפ"ט - ראש הקהל רבי שלמה ליכטנשטיין, כשהתמנה לכך אחרי הבחירות באלול תרפ"ח שהתקיימו בבריסק שהצליחו החרדים לקבל ח' נציגים מתוך כ'. ורצה לכבדו הרב בד"ת, ואמר לו ג' ענינים בשם אביו מרן הגר"ח.

הענין הא', על מה שאמר אליהו בספר מלכים א' (י"ח כ"א) עד מתי אתם פוסחים על שני הסעיפים, אם ה' הוא האלקים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו, והקשה וכי אם אחד יאכל נבלה רח"ל, יאמרו לו כשאתה אוכל נבלה תאכל הרבה נבילות, וביאר דשאני בדברים של אמונה דאם אינו מאמין בהכל אין נ"מ אם לא מאמין כלל (אילת השחר בא י"ג, ח - בחוקתי כ"ו, כ"א).

ראשית החרם

עוד אמר בשם אביו הגר"ח זצ"ל, לפרש מש"כ בספר שמואל [א' ט"ו כ"א] דשאל ענה ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח לה'. ופי' ע"פ דעת הר"א ממ"ץ שהביא הרא"ש בנדרים (ל"ד, ב) דאם יש ככר של הפקר רחוקה מאדם, ואין אדם סמוך לה שיוכל לזכות אלא הוא, יאמר לכשאזכה בככר זה תהי' הקדש, וקמ"ל דחל עליה הקדש כיון דבידו לזכות בו.

וזה מה שאמר שאול, שהם לקחו את ראשית החרם לזבח לה', דהקדישו בהמות עוד לפני שזכו בהם, ולכן הי' מותר להם לקחת אע"פ שהי' שלל עמלק (אילת השחר כי תצא כ"ה, י"ט). [את הדבר השלישי רבנו לא זוכר].

טובת חבירו

אצל הגר"ח הי' מעשה, שבאו לפניו לד"ת, ורצה שיעשו פשרה ולא רצו, ולבסוף זה שהפסק יצא לרעתו התחיל לצעוק בחוצפה כנגד הגר"ח ועל הדיינים שאינם פוסקים כדן. ור' שמחה זעליג מאוד הצטער, ואמר שהרי לפני כמה ימים אותו אדם בא לשאול וקיבל עליו את הפסק, ולמה עכשיו כ"כ צעק. ואמר הגר"ח מה הפלא, דכאן אכפת לו שהשני הרויח כדן. ואח"כ בעיוהכ"פ לפני כל נדרי הלך הגר"ח עם בניו לביהמ"ד של הקצבים וביקש ממנו מחילה, ולא מחל, ואמרו לו למה צריך לבקש מחילה מזה שביזהו. והוא עשה כן מפני המעשה בגמ' ביומא על רב שהלך לטבח. (אילת השחר בהעלותך יב, ג)

בונדיסטן

שח רבנו: בבריסק היה בונדיסט אחד [שעבר כל עבירות שבתורה] שחרצה עליו הממשלה גזר דין מות, והוצרכו הרבה מאד כסף כדי לשכור לו עורך דין, ועמד הגר"ח במשך כל יום הכיפורים ואסף כסף בשבילו, והיה הדבר לפלא! ובסוף באמת הצליחו להצילו.

וכששאלו את רבנו הרי כזה אחד הוא בכלל מורידין ולא מעלין, ולמה טרח וחילל יום כפור כדי להצילו. השיב רבנו: כדי לפסוק מורידין ולא מעלין צריך סנהדרין... (פרי חיים)

וכך כתב רבנו במכתב: ומש"כ מענין הברכה [על הפדיון פטר חמור השייך לרשע וחילוני, האם זה דומה למג"א סי' קפ"ט דמומר אינו בן ברית, ואינו עשה שליח], דלפי מש"כ המג"א לדון בדיון אינו בעל ברית. א' זה רק בנשתמד, כמוש"כ התוס' בסנהדרין בעובד עבודה זרה דאלו שמורדין ולא מעלין אינן בני ברית, ובדברי המג"א הוזכר אלה שמחזיקים עצמם כלא מבני ישראל והיינו המשוומדים. אבל החילונים אינם מחזיקים עצמם כאילו אינם מעם ישראל.

גם להלכה למעשה היו נותנין האפיקורסים ומחללי שבת שעזבו מדינת פולין וליטא והיגרו לארצות אחרות, והי' כל הרבנים והגאונים משתדלין שישלחו גיטין ממדינות הים, וכמובן ע"י שליח, ולא חשו שמא אינם בני שליחות. ועל סמך זה התירו הרבנים בכל הדורות נשיהם להנשא, ואם לגבי חשש אשת איש החמור התירו הרי דהסכמת הפוסקים היא דאין לומר דלא מהני שליחותם.

וידוע עד כמה הגר"ח טרח להציל בונדיסט, שזה הי' כמו קומוניסט, לפני מלחמת העולם הראשונה, ולא דנו למורדין ולא מעלין, רק אדרבה עשה כל המאמצים להצילו, ובדאי אין לדון כל חילוני עם הארץ שהוא בגדד מורדין ולא מעלין, א"כ אין שום חשש של ברכה לבטלה ח"ו. (משמר הלוי כתובות יא, א)

כרבה של בריסק

שח רבנו: ההשגחה העליונה הביאה שהגר"ח עבר לבריסק זמן קצר קודם לפטירתו הפתאומית של הבית הלוי, אחרי שנסגרה ישיבת וולוז'ין, וכשנסתלק הבית הלוי מינהו מיד לרב תחת אביו. הגר"ח היה מתעסק קצת בהוראה, והיה לפעמים בודק ריאנות, אבל עיקר ההוראה היתה ביד הגרש"ז ריגר זצ"ל. וכן בדיני תורה הגר"ח היה יושב בד"ת מפעם לפעם.

רב מטעם

בשעה שיצא החוק ברוסיה שיש למנות רב מטעם, נפגשו מרן הגר"ח מבריסק והגר"ר חיים עוזר, אמר הגר"ח להגר"ר ששלדעתו צריך למנות רב כמה שיותר עם הארץ, וכך באמת עשה, שלבריסק מינה רב שכשאלו אותו כמה יין צריכה הקהילה למשך שנה אמר ארבע ליטר, ושאלו אותו למה אמרת ארבע ליטר, ענה ואמר שניסה לחשוב מתי משתמשים ביין וזכר שבחופה משתמשים ביין, א"כ בארבע ליטר אפשר להשתמש בכל החופות שיהיו במשך השנה בבריסק. ושאלו אותו מה עם קידוש וד' כוסות, ואמר נכון, לא זכרתי בשעת מעשה. כזה הי' הרב מטעם שמינה מרן הגר"ח לעיר בריסק.

שולח את הגר"ז

מספר רבנו כי בעיר בריסק היה רופא בשם ד"ר שטיינברג, והיה ממונה מטעם הצבא לבדוק את המועמדים לגיוס. והיה דרכו לומר "צ'ולנט ארויס ... [דבר אחר] אריין", כלומר אוכלי צ'ולנט - היהודים, ילכו הביתה ולא יתגייסו, ואוכלי דבר אחר - הגויים יכנסו להתגייס לצבא. והוא היה "חילוני", ואעפ"כ בכל פעם שרבי חיים היה שולח לקרוא לו - אפילו באמצע הלילה, היה בא מיד.

והרבה פעמים היה רבי חיים שולח את בנו מרן הגר"ז זצ"ל - כשהיה עדיין בחור, לקרוא לרופא לעזור לכל מיני חולים, ומספר רבנו בשבחו, שפעם אחת הציעו לו שיעלו אותו לדרגת "גנרל" בצבא, בתנאי שישתמד רח"ל, ואפילו שהיה חילוני, לזה לא הסכים בשום אופן, ונשאר בדרגתו הנמוכה. (פרי חיים רה)

פטירת הגר"ח

העיירה בריסק עומדת על הגבול, ולכן בזמני מלחמת העולם הראשונה לא הי' שייך להשאר בעיירה, שעמדה בחזית המלחמה, וכל התושבים ברחו לתוככי רוסיה, חלק מהתושבים ברחו למינסק וכן עשה מרן הגר"ח שברח למינסק, ויש שברחו לסרטוב או לסלוצק או למקומות אחרים, עד לסיום המלחמה. ובסיום המלחמה כשהחלו לחזור לעירה, הקרובים הקדימו לשוב לפני אלו שברחו למקומות יותר רחוקים. מרן הגר"ח לא חש בטוב, ונסע לעיירת המרפא אוטוואצק ונפטר שם בכ"א אב תרע"ח, ואז קברו אותו בווארשא באוהל ליד מרן הנצי"ב.

והנצי"ב עצמו, אחר שבתרנ"ב נסגרה ישיבת וואלאזין נשארו לו חובות כספיים, ולצורך זה נסע לוורשא, ונפטר ונקבר שם. כי כל אחד במקום שצריך ליקבר שם נקבר, וכך היה עם שני ראשי ישיבת וואלאזין שנקברו בהפרש של עשרות שנים זה לצד זה.

עוד סיפר רבנו שההלוייה של הגר"ח היתה גדולה מאוד, למרות שאנשי וורשא רובם היו חסידים שהיה להם פחות שייכות אליו. (מזקנים אתבונן ח"ג עמ' 53)

לא זורקים מהבית

כשנכנס פעם אחד מהמזרחי לבית מרן הגר"ח לשוחח עמו, והגר"ח לא היה נוחא ליה בכך, אעפ"כ לא אמר להוציאו מהבית, והסביר אח"כ כיון שלא זורקים יהודים מהבית. ואפי' שלא רוצים לדבר עמו, אסור לזרקו מהבית. (כ"ת)

הסכנה באמריקה

באחד הימים הגיע אחד מבני העיר [צבעי בשם ויסוק] למרן הגר"ח לספר לו שרוצה ליסוע לאמריקה, זעק הגר"ח: אמריקה, אמריקה!, ונבהל הלה ולא נסע, וכך הציל אותו ואת משפחתו. כי בימים ההם שרתה הפקרות גדולה באמריקה, שלא היתה מדינת חוק וכל הפושעים והפורקי עול היו שם.

הסכמות לספרים

הגר"ח לא היה מעיין בספרים כדי ליתן הסכמה, אלא היה נותן להגרש"ז ריגר זצ"ל שיעבור ועפ"ז היה נותן את הסכמה, ואמר לו שספרים בלימוד מספיק לעבור על חלק מהספר כדי לתת הסכמה, אבל ספרים באגדה ועל התורה צריך לעבור על כל הספר מתחילתו ועד סופו כדי לראות שהמחבר לא טועה בשום דבר.

החתם סופר

סיפר רבנו מה ששמע מהגאון ר' שמחה זליג ריגר זצ"ל מבריסק, שפעם היה מדובר נכבדות למרן הגר"ז זצ"ל שידוך עם אחת מצאצאי החתם סופר, ובסוף לא יצא השידוך לפועל, והיה לאביו מרן הגר"ח זצוק"ל עגמת נפש מזה, כי היה רוצה מאד להשתדך עם יחוס גדול כזה, מצאצאי החתם סופר. [ומצאצאי הגרעק"א זצ"ל].

כמו כן אמר רבנו שבספר חידושי רבנו חיים הלוי אינו מביא ספרי אחרונים, אך את החתם סופר הוא מביא בה' אישות פ"ב ה"ט"ז, וכותב שכדברינו הוא בחת"ס חלק או"ח סי' קנ"ד יסוד הדברים בדעת הרמב"ם וכי' [אבל יש הרבה שינויים בביאור הדברים] (פרי חיים קפ"ז).

המלבי"ם

ואמר פעם רבנו שמרן הגר"ח מבריסק זצוק"ל כשהיה מונה גדולי הדור, אחד מהם היה מזכיר את המלבי"ם (פרי חיים רע"ה)

מה אפשר ללמוד מהגר"ח

שח רבנו שאמר לו הגרש"ז זצ"ל, שפעם דיבר עם החפץ חיים על מרן הגר"ח, ואמר הח"ח, אנשים מתפעלים מהחידושים שלו, אמנם אני חושב שאם גם לי היו את הכשרונות של הגר"ח הייתי יכול לחדש כמוהו, אבל אני כן מתפעל, שלהגר"ח יש מקום בלב לכל איש מישראל, וזה דבר שגם אני יכול לעשות, ולא הגעתי בזה למעלת הגר"ח. (מפי אחד מבני המשפחה שליט"א)

להערות הארות ניתן לפנות keilatarog@gmail.com או בטל 0527680034 או בת"ד 5397 ירושלים [לציין

עבור כאיל תערוג]